

**Europska mreža pravobranitelja za djecu
(European Network of Ombudspersons for Children – ENOC)
Stajalište o mentalnom zdravlju djece u Europi
Doneseno na 22. Općoj skupštini ENOC-a, 21. rujna 2018. u Parizu**

“Emocije su ono što nas čini ljudima. Zadatak čovječanstva jest da se brine o zaštiti i unaprjeđivanju emocionalne dobrobiti i mentalnog zdravlja naše djece”¹

Mi, članice Europske mreže pravobranitelja za djecu, pozivamo naše vlade, Europsku komisiju i Vijeće Europe da poduzmu sve odgovarajuće mjere kako bi se osiguralo pravo djece na uživanje najvišeg mogućeg standarda mentalnog zdravlja.

ENOC definira mentalno zdravlje djeteta kao:

Stanje dobrobiti koje djetetu omogućuje da se razvija i ima svijest o svojoj jedinstvenoj osobnosti, izgrađuje vlastiti identitet, ostvari svoj potencijal, rješava izazove odrastanja; osjeća se voljeno, zaštićeno i prihvaćeno kao jedinstvena osoba te može biti sretno, igrati se, učiti te sudjelovati i doprinositi obitelji i zajednici².

Zaštita i unaprjeđenje mentalnog zdravlja djece ključne su sastavnice promicanja njihovih prava i najboljih interesa, a također pružaju goleme prednosti. Djeca dobivaju priliku da žive sretnim i ispunjenim životom. Omogućeno im je da u potpunosti iskoriste razdoblje djetinjstva i odrastanja te postanu produktivni i sretni odrasli ljudi. Prednosti za cijelo društvo također su neizmjerne.

Nakon što je razmotrio a) relevantne obvezujuće i neobvezujuće međunarodne pravne i druge instrumente, a posebno:

- Konvenciju UN-a o pravima djeteta (1989.)
- Opće komentare br. 4, 9, 12, 13, 15 Odbora za prava djeteta UN-a
- Rezoluciju Vijeća UN-a za ljudska prava A/HRC/RES/36/13 od 28. rujna 2017. te izvješća A/HRC/34/32 i A/HRC/35/21
- Članak 12. Međunarodnog pakta o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966.)
- Članak 25. Konvencije UN-a o pravima osoba s invaliditetom (2006.)
- Relevantne aktivnosti Svjetske zdravstvene organizacije, a posebno njezin Akcijski plan za mentalno zdravlje 2013. – 2020.
- Članak 11. Europske socijalne povelje (1961.)
- Europsku povelju o pravima djeteta u bolnici (Europski parlament, 1986.)
- (Europsku) Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda te njene dodatne protokole
- Smjernice Vijeća Europe o zdravstvenoj skrbi prilagođenoj djeci (2011.)
- Europsku Konvenciju o sprječavanju mučenja i neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja Vijeća Europe (2002.)

b) nakon savjetovanja s mladima koji sudjeluju u Europskoj mreži mladih savjetnika (*European Network of Young Advisors – ENYA*) koju vodi ENOC

¹ Paul Gilligan, klinički psiholog, ravnatelj ustanove St. Patrick’s Mental Health Services (Dublin), stručni savjetnik ENOC-a za mentalno zdravlje djece

² Proširena i na djecu primijenjena definicija mentalnog zdravlja SZO-a

c) nakon razmatranja rezultata ENOC-ove usporedne studije³ o mentalnom zdravlju djece i adolescenata, koja je obuhvatila 25 članica ENOC-a te kojom su utvrđeni slični nedostaci u sustavima za zaštitu mentalnog zdravlja djece u cijeloj Europi⁴,

ENOC preporučuje:

1. Uvođenje i provedbu nacionalnih strategija za djecu

“Konvencija [o pravima djeteta] prepoznaje međuovisnost i jednaku važnost svih prava (građanskih, političkih, gospodarskih, socijalnih i kulturnih) koja svakom djetetu omogućuju razvoj mentalnih i tjelesnih sposobnosti te njegove/njezine osobnosti i talenata u najvećem mogućem opsegu⁵”. Podržavanje zdravog razvoja djece i odgovaranje na njihove potrebe u vezi s mentalnim zdravljem najuspješnije se može postići putem holističkog pristupa djeci. Djecu je zbog njihovih razvojnih potreba i ranjivosti potrebno podržavati specifičnim i usmjerenim strategijama i politikama. Specifične mjere koje je potrebno poduzeti obuhvaćaju:

- a. Uspostaviti sveobuhvatnu nacionalnu strategiju za djecu na temelju prava djeteta u skladu s definicijama Konvencije UN-a o pravima djeteta.
- b. Savjetovati se s djecom tijekom razvoja i provedbe strategije.
- c. Putem strategije nastojati stvoriti zdravo društvo koje je usmjereno na dijete, koje unaprjeđuje dobrobit djece i smanjuje opasnosti koje postoje za njihovo mentalno zdravlje.
- d. U strategiji definirati pojedinačne akcijske planove za poboljšanje mentalnog zdravlja djece, sprečavanje teškoća mentalnog zdravlja, uspostavljanje holističke skrbi o mentalnom zdravlju te službi za podršku. Osim toga je potrebno izraditi planove razvoja čitavog sustava te zauzeti međuvladin i interdisciplinarni pristup na području mentalnog zdravlja djece.
- e. Uspostaviti mehanizme za evaluaciju i praćenje provedbe i uspješnosti strategije s posebnim naglaskom na dobivanje povratnih informacija od djece.
- f. Utvrditi način odgovaranja na potrebe djece u ranjivom položaju, osobito na njihove potrebe u vezi s mentalnim zdravljem. Ranjivost može biti posljedica različitih čimbenika kao što su: nepovoljni društveni položaj, razlike u kulturi, spolna orijentacija ili teškoća u razvoju. Iako ovi čimbenici sami po sebi ne znače ranjivost, stigma i diskriminacija koje ih često prate te s njima povezane prepreke, mogu djecu učiniti u većoj mjeri ranjivom.
- g. Stvoriti odgovarajući i transparentni sustav financiranja za promicanje mentalnog zdravlja te usluge prevencije i liječenja, uključujući jamstvo da se ključne usluge mentalnog zdravlja za djecu besplatno pružaju djeci i obiteljima.

³ <https://www.defenseurdesdroits.fr/sites/default/files/atoms/files/rapport-enoc-gb-num-05.09.18.pdf>

⁴ Zakonodavstvo, propisi, usluge i službe podrške nisu zasnovane na pravima djece. Aktivno sudjelovanje djece je slabo, kao i informacije o mentalnom zdravlju koje se pružaju djeci. Važan problem i dalje predstavlja pravo djeteta na pristup odgovarajućim službama i davanje informiranog pristanka na liječenje. Izazov predstavlja i održavanje pristupa obrazovanju i obiteljskim vezama tijekom korištenja usluga. Raširena je stigmatizacija djece s teškoćama mentalnog zdravlja. Osim nedovoljne brige o specifičnim potrebama djece u ranjivom položaju, određeni izazovi postoje i u odgovaranju na potrebe u vezi s mentalnim zdravljem djece koja su geografski i socijalno izolirana, a bitan utjecaj predstavljaju teritorijalne i društvene nejednakosti. Koordinacija socijalnog, zdravstvenog, obrazovnog i pravosudnog sektora je slaba. Službe nemaju dovoljno sredstava te je osobito teško pristupiti stručnjacima za mentalno zdravlje, tako da je vrijeme čekanja dugo i mnoga djeca ne dobivaju odgovarajuću uslugu.

⁵ Opći komentar br. 15 Odbora za prava djeteta UN-a (čl. 7)

2. Provedbu zakonodavstva, propisa i standarda o mentalnom zdravlju utemeljenih na ljudskim pravima

Potrebno je imati djelotvorno zakonodavstvo i djelotvorne propise da bi se djeci osigurala odgovarajuća i pravovremena skrb o mentalnom zdravlju te zaštita njihovih prava tijekom primanja skrbi ili liječenja. Pojedinačne mjere koje je potrebno provesti obuhvaćaju sljedeće:

- a. Uvesti zakonodavstvo za mentalno zdravlje koje se temelji na ljudskim pravima s posebnim naglaskom na zaštiti i promicanju najboljeg interesa djeteta⁶ te poštivanju prava djeteta.
- b. Primjenjivati zakonodavstvo koje izričito i sveobuhvatno omogućuje djeci da pristanu na medicinsko liječenje ili ga odbiju te ga provoditi na način koji jasno prepoznaje da su mogućnosti djece još uvijek u razvoju.
- c. Kada djeca nemaju mogućnost pristati na liječenje prema zakonskoj definiciji, osigurati da se u obzir uzmu njihovi stavovi o skrbi i liječenju u skladu s njihovom dobi i zrelošću.
- d. Jamčiti da sva djeca, bez obzira na svoju dob, imaju pristup mehanizmima za podnošenje pritužbi kod uključivanja u službe za zaštitu mentalnog zdravlja i službe podrške.
- e. Pobriniti se da pristanak roditelja ne onemogući pristup djece službama za zaštitu mentalnog zdravlja.
- f. Uspostaviti neovisno regulatorno tijelo sa zakonskim ovlastima i odgovornošću za promicanje, poticanje i razvijanje visokih standarda i dobrih praksi u pružanju zaštite mentalnog zdravlja te štititi interese osoba koje su prisilno uključene u službe za zaštitu mentalnog zdravlja. Osigurati da to tijelo ima dovoljno resursa za potpuno provođenje svojih zaduženja.
- g. Uspostaviti mehanizme inspekcije i praćenja u skladu s kojima neovisno regulatorno tijelo za mentalno zdravlje redovito provjerava sve službe za zaštitu mentalnog zdravlja djece⁷
- h. Omogućiti neovisnu uslugu informiranja i zagovaranja za djecu koja koriste službe za zaštitu mentalnog zdravlja.

3. Suzbijanje stigme pomoću osvještavanja i prevencije

Stigma i diskriminacija mogu razorno utjecati na osobe s teškoćama mentalnog zdravlja, osobito na djecu koja se još razvijaju. To može spriječiti dijete ili njegove/njene roditelje/skrbnike/zakonske zastupnike da potraže pomoć.

Podizanje javne svijesti i održavanje sveobuhvatnih i stalnih programa prevencije pomaže u smanjivanju stigme, poboljšava rano otkrivanje teškoća i povećava vjerojatnost da će osobe potražiti pomoć u ranijoj fazi. ENOC-ova Europska mreža mladih savjetnika naglašava da podizanje svijesti o antidiskriminacijskim zakonima može pomoći u suzbijanju stigme, osnažujući ljude da razgovaraju o svojim teškoćama mentalnog zdravlja bez bojazni od negativnih posljedica. Pojedinačne mjere koje je potrebno poduzeti obuhvaćaju:

- a. Oblikovati i provoditi kampanje za podizanje javne svijesti i prevenciju, usmjerenih na dobrobit i poboljšanje znanja temeljenog na dokazima o svim oblicima teškoća mentalnog zdravlja;
- b. Provoditi određene programe obuke i podizanja svijesti za osobe koje rade u medijima;
- c. Savjetovati se s djecom te osmisliti i provoditi posebne programe za podizanje svijesti o dobrobiti i mentalnom zdravlju te programe prevencije za djecu;

⁶ Opći komentar br. 14 Odbora za prava djeteta UN-a

⁷ Fakultativni protokol uz Konvenciju protiv mučenja i drugih okrutnih, neljudskih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja

- d. Svima, a osobito djeci, pružati pristupačne i razumljive informacije o dobrobiti i teškoćama mentalnog zdravlja na temelju dokaza, na raznolike načine u skladu s dobi i koristeći izvore koji su prilagođeni djeci;
- e. Uspostaviti programe podizanja svijesti i podrške za buduće roditelje, roditelje i skrbnike, o poticajnom roditeljstvu, dobrobiti i teškoćama mentalnog zdravlja, s naglaskom na roditeljima u ranjivom i nepovoljnom položaju;
- f. Razvijati programe podrške za mlade skrbnike te im omogućiti kvalitetnije unaprjeđivanje i zaštitu vlastitog mentalnog zdravlja;
- g. Jačati obuku svih stručnjaka koji rade s djecom (uključujući one koji vode sportske aktivnosti, aktivnosti slobodnog vremena i rad s mladima) o razvoju djece, dobrobitima i teškoćama mentalnog zdravlja.

4. Promicanje inkluzivnih škola koje su usmjerene na dijete i promiču mentalno zdravlje

Članice ENOC-a su svjesne posebne odgovornosti i središnje uloge škola u stvaranju najboljeg okruženja za razvoj osobnosti, sposobnosti i talenata djeteta. Škole promiču dobrobit djeteta te utvrđuju kakve poteškoće dijete ima u mentalnom zdravlju i odgovaraju na njih. Pojedinačne mjere koje je potrebno poduzeti obuhvaćaju:

- a. Poticati inkluzivne škole koje pružaju skrb, promiču osjećaj sigurnosti, zaštićenosti i pripadnosti uvođenjem propisa, standarda i smjernica kojima se promiče pozitivan obrazovni pristup utemeljen na pravima djeteta s posebnim naglaskom na sudjelovanju i osnaživanju djece;
- b. Kao što je naglasila Europska mreža mladih savjetnika, smanjiti stres povezan s obrazovanjem, pomoću stvaranja udobnih prostora za učenje, mogućnosti interaktivnog i praktičnog učenja te uključivanjem predavanja o mentalnom zdravlju u kurikulum.
- c. Jačati politike i prakse suzbijanja vršnjačkog nasilja;
- d. Osigurati uključenost stručnjaka za mentalno zdravlje iz različitih područja te posebno zaduženog stručnjaka kojem se djeca u školi mogu obratiti s pitanjima o mentalnom zdravlju;
- e. Razviti mogućnosti za socijalno i emocionalno učenje te razvoj vještina u školama podržavanjem programa koji pridonose dobrobiti djeteta, mentalnom zdravlju i osobnom razvoju, u skladu s dobi, koji će biti kontinuirano evaluirani i revidirani;
- f. Obučavati stručnjake u obrazovanju o tome kako prepoznati i odgovoriti na teškoće mentalnog zdravlja kod djece te omogućiti usluge i pojedinačnu terapijsku podršku nastavnicima i zaposlenicima škola kako bi se poboljšalo njihovo mentalno zdravlje.

5. Razvijanje specijalizirane i sveobuhvatne skrbi o mentalnom zdravlju u zajednici za djecu

U skladu s preporukama Svjetske zdravstvene organizacije, potrebno je uspostaviti sveobuhvatne službe za zaštitu mentalnog zdravlja i socijalnu skrb u zajednici koje uključuju pristup temeljen na oporavku i načelima ljudskih prava. Službe trebaju biti međusektorske i obuhvaćati mentalno zdravlje, tjelesno zdravlje, obrazovanje, stambeno zbrinjavanje, zapošljavanje, pravosuđe, sport i slobodno vrijeme. Bitno je da djeca sudjeluju u osmišljavanju i radu ovih službi. Također je bitno da su djeca informirana o postojanju tih službi te da one posebno odgovaraju na potrebe ranjivih i marginaliziranih skupina⁸. Pojedinačne mjere koje je potrebno poduzeti obuhvaćaju:

- a. Na razini cijele države uspostaviti službe za zaštitu mentalnog zdravlja u zajednici koje su kvalitetne, multidisciplinarnе, temelje se na dokazima i obuhvaćaju čitav opseg skrbi. Takve službe trebaju imati dovoljno resursa za osiguravanje dobre procjene i odgovarajućeg liječenja djeci na pravovremen način i u skladu s njihovom kulturom;

⁸ Svjetska zdravstvena organizacija, Akcijski plan za mentalno zdravlje 2013. – 2020., Cilj br. 2

- b. Razviti jaku međuagencijsku komunikaciju i suradnju, između ostalog razvijanjem standardiziranih i stabilnih procesa upućivanja unutar službi za zaštitu mentalnog zdravlja djece te između službi za djecu i službi za odrasle;
- c. Osigurati razvoj službi za rano prepoznavanje i rješavanje problema u svim fazama djetinjstva, s početkom u ranom djetinjstvu;
- d. Osigurati direktan pristup informacijama i usluge savjetovanja, kao što su besplatne telefonske linije koje pružaju neizravnu podršku mentalnom zdravlju i upućuju na odgovarajuće službe;
- e. Poduzeti određene mjere kojima se djeci iz zajednica koje nemaju pristup javnim uslugama zbog kulturnih ili društvenih razloga ili zbog nedovoljne osviještenosti, omogućuje pristup podršci za mentalno zdravlje;
- f. Promicati upravljanje teškoćama mentalnog zdravlja putem terapija koje se temelje na razgovoru i aktivnostima, tamo gdje je to prikladno te uvesti i primjenjivati propise za prepisivanje lijekova djeci. Primjerice, Europska mreža mladih savjetnika preporuča korištenje grupa za raspravu među vršnjacima i grupnu terapiju te art terapiju i terapiju uz pomoć životinja.

6. Pružanje bolničkih usluga utemeljeno na pravima djece

Liječenje djece s teškoćama mentalnog zdravlja potrebno je pružati u najmanje restriktivnom okruženju i što bliže djetetovoj zajednici. Usprkos tome, ENOC prepoznaje da je nekoj djeci potrebno liječenje u bolnici te je bitno da takvo liječenje bude utemeljeno na pravima djeteta.

Europska povelja za djecu u bolnicama usklađena je s Konvencijom o pravima djeteta i propisuje načela kojima se ciljano jamče prava djece korisnika i njihovih obitelji i/ili zakonskih zastupnika. Povelja određuje pravo na dobivanje informacija o bolesti i skrbi, pravo sudjelovanja u odlukama koje se na njih odnose i pravo na liječenje u okruženju u skladu s dobi.

Europska mreža mladih savjetnika naglašava važnost toga da bolnice budu prilagođene djeci, integrirane u zajednicu i da imaju predane, iskusne zaposlenike obučene o tome kako se odnositi prema djeci. Također je bitno za zaposlenike posvećene radu u tim službama stvoriti poticajno okruženje i izbjeći svaku izmjenu zaposlenika koja nije nužna. Pojedinačne mjere koje je potrebno poduzeti obuhvaćaju:

- a. Osigurati obavezno traženje potpuno informiranog pristanka djeteta na liječenje u bolnici, osim ako je moguće dokazati da dijete nije sposobno samo dati pristanak.
- b. Jamčiti da dijete koje je prisilno zadržano zbog liječenja teškoća mentalnog zdravlja ima barem jednaku pravnu zaštitu kao prisilno zadržana odrasla osoba;
- c. Uspostaviti dovoljnu količinu specijaliziranih usluga u bolnici za djecu sa složenim teškoćama mentalnog zdravlja kako bi se prekinula praksa primanja djecu na odjele za odrasle;
- d. Jamčiti pravo djece i njihovih roditelja/zakonskih zastupnika na pristupačne informacije tijekom liječenja u bolnici;
- e. Uspostaviti mehanizme kojima će se osigurati aktivno sudjelovanje djeteta u procesu prijema, liječenja i otpusta te u odlukama koje se tiču njihove skrbi. Također, uspostaviti odbor mladih savjetnika u svakoj bolničkoj jedinici kako bi se osiguralo da djeca mogu izraziti svoje mišljenje i da se njihova stajališta uzimaju u obzir;
- f. Putem zakonodavstva uspostaviti propise i standarde za službe koje djeci pružaju bolničku skrb;
- g. Zabraniti korištenje odvajanja i izolacije pacijenata te uspostaviti djelotvorne propise i sustave praćenja, uključujući mehanizam podnošenja pritužbi za korištenje restriktivnih mjera na djeci te osigurati da se ovi propisi poštuju. Restriktivne prakse koriste se samo kao

posljednja moguća mjera, isključivo kako bi se spriječila povreda djeteta ili drugih te samo u najkraćem mogućem razdoblju;

- h. Uspostaviti strukture koje promiču održavanje skrbi, kontakta obitelji i odnosa među vršnjacima u skladu s dobi, osim ako postoji dokaz da bi to dovelo do štete;
- i. Uspostaviti mehanizme kojima se djeci osigurava pristup općem i strukovnom obrazovanju te društvenim aktivnostima i aktivnostima slobodnog vremena tijekom bolničkog liječenja;
- j. Osigurati da se bolničko liječenje pruža u sklopu kontinuirane skrbi koja uključuje kasnije praćenje i podršku u zajednici.

7. Uvođenje Europskih indikatora da bi se potaknulo bolje razumijevanje mentalnog zdravlja djece

Bolji razvoj i praćenje javnih politika povezanih s djecom te razvoj djelotvornijih odgovora može se postići prikupljanjem ažuriranih podataka na razini cijele Europe o potrebama djece u vezi s mentalnim zdravljem i teškoćama s kojima se susreću. Pojedinačne mjere koje je potrebno poduzeti obuhvaćaju:

- a. Uspostaviti zajedničke indikatore i standardizirane metodologije za prikupljanje podataka na razini Europe. Ovi podaci trebaju biti raščlanjeni prema životnoj fazi i rodu djeteta s posebnim naglaskom na ranjivim skupinama. Kod prikupljanja podataka potrebno je savjetovati se s djecom kako bi se utvrdilo koji indikatori su za njih važni i trebaju obuhvaćati sljedeće:

- Povratne informacije od djece o njihovoj dobrobiti,
- Učestalost završavanja školovanja,
- Učestalost pokušaja samoubojstva/izvršenih samoubojstava/samoranjavanja,
- Učestalost ovisnosti kod djece,
- Učestalost poremećaja od kojih pate djeca,
- Učestalost propisivanja psihoaktivnih lijekova,
- Sredstva koja su raspodijeljena i utrošena na usluge mentalnog zdravlja djece,
- Podatke o vrstama i trajanju usluga koje koriste djeca,
- Učestalost i trajanje korištenja skrbi izvan/unutar bolnice (uključujući korištenje jedinica za bolničko liječenje odraslih),
- Učestalost pristupa uslugama mentalnog zdravlja tijekom i nakon uobičajenog radnog Vremena,
- Razdoblje čekanja na pristup uslugama,
- Omjer zaposlenika za mentalno zdravlje na 100.000 djece,
- Usklađenost mjera Svjetske zdravstvene organizacije s pravima pacijenata u bolnicama⁹:
 - dostupnost škola djeci koja koriste uslugu bolničkog liječenja,
 - broj restriktivnih mjera, trajanje i razlozi,
 - pristup mehanizmima za podnošenje pritužbi i njihovo korištenje,
 - učestalost inspekcija koje provodi regulatorno tijelo.
- Broj zaposlenika obučanih o mentalnome zdravlju: liječnici opće prakse, stručnjaci za skrb o djeci i odgojno-obrazovno osoblje,
- Broj programa za podršku roditeljima i broj obitelji koje od njih imaju koristi.

- b. Na području mentalnog zdravlja djece podržavati istraživanja utemeljena na ljudskim pravima. U svakoj zemlji članici poticati pokretanje istraživanja i studija koje bi poboljšale razumijevanje razvojnih faza djece i njihovog mentalnog zdravlja. Zakonodavstvo, politike i prakse trebaju se temeljiti na takvim istraživanjima.

⁹ Svjetska zdravstvena organizacija, Atlas mentalnog zdravlja, str. 25